

РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ТА МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.71: 061.1 ЄС

ВПЛИВ ГРОМАДЯНСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ НА КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИЙ СТАТУС ІНОЗЕМЦІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Іванчо В.І., здобувач

*Ужгородський національний університет, вул. Народна, 3, м. Ужгород, Україна
aleksandrpifko@yandex.ru*

Статтю присвячено дослідженню впливу наявності або відсутності в іноземців громадянства Європейського Союзу на їхній конституційно-правовий статус у країнах Європейського Союзу. Проведений аналіз законодавства Європейського Союзу та національного законодавства окремих країн Європейського Союзу, яке регламентує правовий статус іноземців, дав змогу визначити, що в законодавстві чітко розрізняються дві категорії іноземців. До першої належать іноземці, які є громадянами Європейського Союзу, до другої – іноземці-громадяни інших країн, тобто особи, які не є громадянами Європейського Союзу. Відповідно, іноземці, які є громадянами Європейського Союзу, користуються набагато більшим обсягом особистих, політичних і соціально-економічних прав на території країн-членів Європейського Союзу порівняно з іноземцями, які не мають громадянства Європейського Союзу.

Ключові слова: громадянство Європейського Союзу, громадяни Європейського Союзу, права громадян Європейського Союзу, іноземці, права іноземців, конституційно-правовий статус іноземців.

ВЛИЯНИЕ ГРАЖДАНСТВА ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА НА КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС ИНОСТРАНЦЕВ В СТРАНАХ ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА

Иванчо В.И.

*Ужгородский национальный университет, ул. Народная, 3, г. Ужгород, Украина
aleksandrpifko@yandex.ru*

Статья посвящена исследованию влияния наличия или отсутствия у иностранцев гражданства Европейского Союза на их конституционно-правовой статус в странах Европейского Союза. Проведенный анализ законодательства Европейского Союза и национального законодательства отдельных стран Европейского Союза, которое регламентирует правовой статус иностранцев, позволил определить, что в законодательстве четко различаются две категории иностранцев. К первой относятся иностранцы, которые являются гражданами Европейского Союза, ко второй – иностранцы-граждане третьих стран, то есть лица, которые не являются гражданами Европейского Союза. Соответственно, иностранцы, которые являются гражданами Европейского Союза, пользуются большим объемом личных, политических и социально-экономических прав на территории стран-членов Европейского Союза по сравнению с иностранцами, не имеющими гражданства Европейского Союза.

Ключевые слова: гражданство Европейского Союза, граждане Европейского Союза, права граждан Европейского Союза, иностранцы, права иностранцев, конституционно-правовой статус иностранцев.

THE INFLUENCE OF EUROPEAN UNION CITIZENSHIP ON FOREIGNER'S CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS IN EUROPEAN UNION COUNTRIES

Ivancho V.I.

*Uzhhorod national university, str. Narodna, 3, Uzhgorod, Ukraine
aleksandrpifko@yandex.ru*

The article looks into the basic nature of and discusses particular aspects of the institution of the European Union citizenship. It spotlights the issue of the influence of the European Union citizenship on the constitutional and legal status of foreigners in the European Union countries.

The results of the conducted analysis of the European Union legislation and the national legislation of some European Union countries regulating foreigners' legal status show that two discrete categories of foreigners are distinguished. The first category comprises foreigners who are European Union citizens; the other category includes foreigners who are citizens of third countries, i.e. individuals who are non European Union citizens. Accordingly, foreigners who are European Union citizens enjoy far broader scope of personal, political, social and economic rights on the territory of the European Union member states than foreigners who do not hold the European Union citizenship.

The article also considers some terminological issues concerning the definition of such notions as 'foreigner' and 'citizen of third countries' which are used in the European Union regulatory acts and in national legislation of the European Union member states to refer to foreigners who are non European Union citizens.

The author claims that when discussing the foreigners' constitutional and legal status in the European Union countries the most important is their classification according to the criterion of holding the European Union citizenship. This makes it necessary to introduce such terms as "internal (domestic) European Union foreigners" and "external European Union foreigners" into scholarly use. Accordingly, internal (domestic) European Union foreigners are individuals who are citizens of any European Union member state and establish legal relations with another European Union member state, whose citizens they are not; external European Union foreigners are individuals who are not citizens of any European Union member state and establish legal relations with any European Union member state.

Key words: European Union citizenship, European Union citizen, European Union citizens' rights, foreigners, foreigners' rights, foreigners' constitutional and legal status.

Під час дослідження конституційно-правового статусу іноземців у країнах Європейського Союзу (далі – ЄС) необхідно враховувати такий феномен, як громадянство ЄС, оскільки наявність або відсутність в іноземця статусу громадянина ЄС суттєво впливає на його правовий статус у цих країнах. Так, аналіз законодавства ЄС, яке регламентує правовий статус іноземців, показує, що воно чітко розрізняє дві категорії іноземців. До першої належать іноземці, які є громадянами ЄС, до другої – іноземці-громадяни інших країн, тобто особи, які не є громадянами ЄС. Відповідно, іноземці, які є громадянами ЄС, користуються набагато більшим обсягом особистих, політичних та соціально-економічних прав на території країн-членів ЄС порівняно з іноземцями, які не мають громадянства ЄС.

Обраний Україною курс на євроінтеграцію зумовлює необхідність поступового наближення національного законодавства, що регулює особисті, політичні, економічні та інші права іноземців, до норм та стандартів ЄС. У цьому аспекті актуальним вбачається вивчення досвіду ЄС у цій сфері.

Метою статті є дослідження впливу наявності або відсутності в іноземців громадянства ЄС на їх конституційно-правовий статус у країнах ЄС.

Окремі аспекти громадянства ЄС в Україні досліджували Є.В. Ткаченко [1], І.В. Яковюк [2; 3], Х.С. Якименко [4], С.А. Янковський [5], Ю.Л. Подасенко [6] та ін.

Насамперед слід з'ясувати сутність громадянства ЄС. У ст. 9 Договору про Європейський Союз зазначається, що громадянином ЄС є кожна особа, яка має громадянство країни-члена ЄС [7]. Згодом в Амстердамському та Лісабонському договорах було конкретизовано, що громадянство ЄС покликане доповнювати, а не замінювати собою національне громадянство¹. Тобто громадянство ЄС є субсидіарним [2, с. 87; 3, с. 15; 1, с. 18; 9, с. 793].

¹ Варто мати на увазі, що термін «європейське громадянство» почав використовуватися в документах Європейського співтовариства значно раніше. У 60-х рр. XX ст. це поняття розглядалося суто в соціально-економічному аспекті, у 70-х рр. XX ст. почало використовуватися більш широке трактування поняття європейського громадянства як форми особистої ідентифікації з новим Європейським співтовариством, що вирішувало не тільки суто економічні завдання, а й забезпечувало дотримання реальних політичних і соціальних прав [8, с. 21-22]. Під час розробки Маастрихтського договору розглядалася можливість надання громадянства ЄС громадянам інших країн, проте в результаті коло громадян ЄС було обмежено громадянами країн-членів ЄС [8, с. 130].

Права громадян ЄС закріплено в Хартії про основоположні права Європейського Союзу [10], вони стосуються переважно політичної й міграційної сфери².

Як вірно відмічає Т.А. Васильєва, громадянство ЄС, будучи специфічним статусом, є похідним від громадянства країни-члена ЄС, оскільки будь-які зміни громадянства країни-члена ЄС призводять до відповідних наслідків і для статусу особи в ЄС [8, с. 130]. Наприклад, втрата громадянства країни автоматично призводить до втрати громадянства ЄС [3, с. 16]. Тобто громадянство ЄС набувається й припиняється без будь-яких додаткових процедур та умов із моменту набуття або припинення громадянства будь-якої країни-члена ЄС.

Держави-члени ЄС повністю зберігають за собою право визначати, хто є їх громадянами, самостійно встановлювати умови придбання й втрати свого громадянства, до того ж вони можуть робити заяви про те, кого треба розглядати як громадянина відповідної країни щодо цілей ЄС. Органи ЄС стосовно цих питань не мають жодних повноважень [3, с. 16; 8, с. 130; 12, с. 146; 13, с. 8].

Більшість учених виділяють таку специфічну рису громадянства ЄС, як потенційна динамічність [14, с. 1145; 15, с. 80; 3, с. 20]. Зокрема, на динамічний характер правового статусу громадянства ЄС вказує те, що відповідно до ст. 22 Договору про заснування Європейської Спільноти [16] Європейська Комісія кожні три роки звітує Європейському Парламенту, Раді та Економічно-соціальному комітету про застосування положень ч. 2 цього договору. На підставі звіту, дотримуючись положень інших договорів, Рада, діючи одностайно, після отримання згоди Європейського Парламенту може ухвалити положення, що посилюють або доповнюють права, визначені в ч. 2 ст. 20. Такі положення набувають чинності після затвердження їх державами-членами згідно з відповідними конституційними вимогами.

У юридичній літературі існує думка, що громадянство ЄС є фактично різновидом подвійного громадянства в межах міжнародної організації, коли в громадян поряд із громадянством країни з'являється громадянство міжнародної організації, учасником якої є країна їхнього громадянства [13, с. 8]. Не можемо погодитися з такою думкою, оскільки відповідно до Європейської конвенції про громадянство [17] «множинне громадянство»³ означає одночасну належність особи до громадянства двох або більше держав. Тобто мається на увазі саме громадянство держав, а не громадянство ЄС, яке «за своїм устроєм є унікальним утворенням, що ґрунтується на поєднанні двох різних і водночас взаємодоповнюючих типів міждержавного співробітництва (міжнародної організації та наддержавного об'єднання) та передбачає особливий розподіл компетенції й функціональних повноважень» [4, с. 9].

М.І. Суржинський, аналізуючи громадянство ЄС, відмічає, що воно є явищем винятковим, оскільки, по-перше, ЄС не є державою; по-друге, жодна інша міжнародна організація не має інституту громадянства; по-третє, особи, які є одночасно громадянами ЄС і держав-членів

² Виділяють чотири блоки прав громадян ЄС: а) право вільно пересуватися й мешкати на території держав-членів ЄС; б) право обирати й бути обраним на виборах до Європейського Парламенту, а також на муніципальних виборах у державах-членах ЄС, де мешкають громадяни Європейського Союзу, на тих же умовах, що й громадяни будь-якої держави-члена ЄС; в) право користуватися захистом із боку дипломатичних і консульських установ будь-якої держави-члена ЄС на території країн, що не входять до його складу, де не представлена держава-член ЄС, громадянином якої вони є, на тих самих умовах, що й громадяни цієї держави; г) право направляти петиції до Європейського Парламенту, подавати скарги Європейському омбудсману й звертатися до інститутів і консультативних органів Європейського Союзу будь-якою мовою й отримувати відповіді тією ж самою мовою тощо [3, с. 18-19]. Однак право подавати скарги Європейському омбудсману належить не тільки громадянам ЄС, а й громадянам, країни яких не є членами ЄС [11, с. 78].

³ Ми підтримуємо підхід, застосований у Європейській конвенції про громадянство, та точку зору науковців стосовно того, що поняття «множинне громадянство» є правильнішим, ніж «подвійне громадянство», оскільки фізична особа може бути громадянином більш ніж двох держав [18, с. 29].

ЄС, не є біпатридами, оскільки множинне громадянство передбачає наявність незалежних один від одного громадянств двох і більше держав [19, с. 5].

Не розглядає громадянство ЄС як різновид множинного громадянства і Європейський суд із прав людини. Так, у рішенні Європейського суду з прав людини в справі *Micheletti* (№ С396/90) особа, яка володіє подвійним громадянством (держави-члена ЄС та іншої країни), була визнана такою, що володіє статусом громадянина ЄС у відношенні до іншої держави-члена [5, с. 37]. Тобто в рішеннях суду громадянство ЄС трактується як основний статус громадян держав-членів, що дозволяє тим, хто перебуває в подібній ситуації, користуватися однаковим правовим режимом незалежно від їхнього громадянства, за винятком спеціально обумовлених випадків [20, с. 27]. У цьому аспекті можна погодитися з визначенням громадянства ЄС як особливої дворівневої моделі, у якій наднаціональні права визначаються національною приналежністю [6, с. 112].

Також варто зауважити, що в більшості національних законів держав-членів ЄС про статус іноземців містяться положення, у яких прямо зазначається, що цей закон не розповсюджується на громадян держав-членів ЄС. Наприклад, п.2. ст.2 Закону Польщі «Про іноземців» [21] визначає, що цей закон не поширюється на громадян держав-членів Європейського Союзу, держав-членів Європейської асоціації вільної торгівлі та членів їхніх сімей, які проживають разом із ними⁴; § 2 Закону Естонської Республіки «Про іноземців» [23] визначає, що цей закон застосовується до держав-членів Європейського Союзу, Європейської економічної зони та громадян Швейцарської Конфедерації, членів їхніх сімей тільки з урахуванням особливостей Закону Швейцарської Конфедерації «Про громадянство Європейського Союзу» [24]. Проте це положення зовсім не означає, що на громадян ЄС на території відповідної країни-члена ЄС поширюється правовий статус громадян цієї країни. Як вірно відмічає Є.В. Ткаченко, ідеться тільки про те, що громадяни держав-членів ЄС мають більший обсяг прав на території інших держав-членів, аніж іноземці, тобто особи, які є громадянами держав, які не входять до складу Європейського Союзу [1, с. 18].

Відповідно до законодавства ЄС іноземці-громадяни ЄС мають значні переваги порівняно з іноземцями, які не є громадянами ЄС, у реалізації, зокрема, таких прав, як право на вільне пересування й вільний вибір місця проживання [10; 16; 25; 26; 27; 28; 29], право обирати й бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування [10; 16; 30; 31], право на працю [10; 32; 33; 34; 35; 36] та ін.

Загалом інститут громадянства ЄС є досить складним явищем і викликає неоднозначне ставлення як із боку європейських учених [9; 11; 14; 37; 38; 39], так і з боку самих громадян ЄС, які досить часто не розуміють його змісту [40, с. 95].

Також проведений аналіз нормативно-правових актів ЄС дає змогу констатувати тенденцію до поступової відмови від застосування терміну «іноземець». Так, якщо Конвенція про застосування Шенгенської угоди від 14 червня 1985 р. між урядами держав Економічного Союзу Бенілюкс, Федеративної Республіки Німеччини та Французької Республіки про поступове скасування перевірок на спільних кордонах [41] для визначення будь-яких осіб, окрім громадян держав-членів Європейських Співтовариств, використовує термін «іноземець», то в подальшому в актах ЄС все частіше застосовується термін «громадяни третіх країн». Так, у Директиві 2003/109/ЄС «Про статус громадян третіх країн, які є довгостроковими резидентами» термін «іноземець» не використовується [28], а в тексті

⁴ Спостерігається певна неузгодженість із п.2 ст.3 цього закону, який визначає іноземцем будь-кого, хто не має польського громадянства. Отже, з одного боку, закон визнає громадян ЄС іноземцями, а з іншого – вказує на те, що на громадян ЄС цей закон не поширюється. З огляду на це більш вдалими вважаємо положення законів тих країн ЄС, у яких безпосередньо вказується, що іноземцями є всі особи, що не мають громадянства відповідної держави, а також громадянства ЄС. Наприклад, Закон Чеської Республіки «Про перебування іноземців на території Чеської Республіки» визначає, що іноземцем є фізична особа, яка не є громадянином Чеської Республіки та громадянином ЄС [22].

Директиви 2004/114/ЄС «Про умови допуску громадян інших країн із метою освіти, обміну учнями, неоплачуваної професійної підготовки або волонтерської діяльності» одночасно використовуються і термін «громадяни третіх країн», і термін «іноземці» [42].

Остаточна нормативна дефініція категорії «громадяни третіх країн» була встановлена 1 січня 2009 р. з дня набуття чинності Лісабонського договору про реформу Європейського Союзу. Ця дефініція носить розширений характер, оскільки відносить до громадян третіх країн не тільки громадян держав, які не є членами ЄС («третіх держав»), а й прирівнюваних до них апатридів [43, с. 11].

На підставі проведеного дослідження можна сказати, що наявність або відсутність в іноземців громадянства ЄС безпосередньо впливає на обсяг прав та обов'язків іноземців. Під час дослідження конституційно-правового статусу іноземців у країнах ЄС визначальною є їх класифікація за таким критерієм, як наявність громадянства ЄС. Це у свою чергу зумовлює необхідність запровадження в науковий обіг таких термінів, як «внутрішні іноземці ЄС» та «зовнішні іноземці ЄС». Відповідно, внутрішні іноземці ЄС – це особи, які є громадянами будь-якої країни-члена ЄС і які вступають у правовий зв'язок з іншою країною-членом ЄС, громадянином якої вони не є; зовнішні іноземці ЄС – це особи, які не є громадянами жодної з країн-членів ЄС і вступають у правовий зв'язок із будь-якою країною-членом ЄС.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ткаченко Є.В. Правовий статус громадян Європейського Союзу / Є.В. Ткаченко // Юрист України. – 2011. – № 1(14). – С. 17-23.
2. Яковюк І.В. Громадянство Європейського Союзу : проблеми визначення / І.В. Яковюк // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2005. – № 9. – С. 82-88.
3. Яковюк І.В. Громадянство ЄС : поняття та співвідношення з національним громадянством / І.В. Яковюк // Проблеми законності. – 2010. – № 107. – С. 13-22.
4. Якименко Х.С. Європейський союз : правова природа об'єднання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права ; історія політичних і правових учень» / Х.С. Якименко ; Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 20 с.
5. Янковський С.А. Проблеми і перспективи гармонізації законодавства держав-членів ЄС щодо інституту громадянства / С.А. Янковський // Юрист України. – 2011. – № 4 (17). – С. 36-41.
6. Подаєнко Ю.Л. Європейське громадянство : від національного до космополітичного / Ю.Л. Подаєнко // Політологія. – 2010. – Т. 122. – № 109. – С. 110-114.
7. Договір про Європейський Союз від 7 лютого 1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029/print1406714364789520.
8. Васильєва Т.А. Миграционная политика, гражданство и статус иностранцев в странах западной демократии (сравнительно-правовое исследование) : дисс. ... докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 / Т.А. Васильєва ; Институт государства и права Российской академии наук. – М., 2010. – 469 с.
9. White R.C.A. Citizenship of the Union, Governance, and Equality / R.C.A. White // Fordham International Law Journal. – 2005. – Vol. 29. – Is. 4. – P. 790-811.
10. Хартія основних прав Європейського Союзу від 7 грудня 2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524.
11. Stasinopoulos P. EU Citizenship as a Battle of the Concepts : Travailleur v Citoyen / P. Stasinopoulos // European Journal of Legal Studies. – 2011. – Vol. 4. – Is. 2. – P. 74-103.

12. Jessurun d'Oliveira H.U. Court of Justice of the European Union Decision of 2 March 2010, Case C-315/08 Janko Rottman v. Freistaat Bayern Case Note 1 Decoupling Nationality and Union Citizenship? / H.U. Jessurun d'Oliveira // *European Constitutional Law Review*. – 2001. – № 7. – P. 138-160.
13. Костаки Г. Институт европейского гражданства : эволюция и содержание / Г. Костаки // *Закон и жизнь*. – 2012. – № 2. – С. 7-11.
14. Closa C. The concept of citizenship in the Treaty on European Union / C. Closa // *Common Market Law Review*. – 1992. – № 29. – P. 1137-1169.
15. Керопян А.А. Гражданство Европейского Союза / А.А. Керопян // *Вестник РУДН. Серия «Юридические науки»*. – 2009. – № 1. – С. 79-85.
16. Договір про заснування Європейської Спільноти від 25 березня 1957 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
17. Європейська конвенція про громадянство від 6 листопада 1997 р. // *Офіційний вісник України*. – 2010. – № 56. – Ст. 2720.
18. Науково-практичний коментар до Закону України «Про громадянство України» / В.Д. Андрієнко, С.П. Бритченко, В.П. Суботенко, С.Б. Чехович. – К. : МП Леся, 2002. – 251 с.
19. Суржинський М.І. Громадянство України як конституційно-правовий інститут : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право ; муніципальне право» / М.І. Суржинський. – К., 2009. – 20 с.
20. Васильева Т.А. Миграционная политика, гражданство и статус иностранцев в странах западной демократии : сравнительно-правовое исследование : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. докт. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституционное право ; муниципальное право» / Т.А. Васильева ; Институт государства и права Российской академии наук. – М., 2010. – 51 с.
21. Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach [Elektronowy zasób]. – Режим доступу : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130001650>.
22. Zákon o pobytu cizinců na území České republiky ze dne 30. listopadu 1999 [Elektronické zdroje]. – Přístup : <http://zakony-online.cz/?s9&q9>.
23. Välismaalaste seadus [Helisalvestis]. – Juurdepääs : <https://www.riigiteataja.ee/akt/109122010009>.
24. Euroopa Liidu kodaniku seadus [Risorsa elettronica]. – Accesso : <https://www.riigiteataja.ee/akt/ELKS>.
25. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) № 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC // *Official Journal of the European Union*. – 2004. – L. 158. – P. 77-123.
26. Regulation (EC) № 562/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) // *Official Journal of the European Union*. – 2006. – L. 105. – P. 1-32.
27. Regulation (EC) № 810/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a Community Code on Visas (Visa Code) // *Official Journal of the European Union*. – 2009. – L. 243. – P. 1-58.

28. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents // Official Journal. – 2004. – L. 016. – P. 44-53.
29. Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification // Official Journal. – 2003. – L. 251. – P. 12-18.
30. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals // Official Journal. – 1993. – L. 329. – P. 34-38.
31. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals // Official Journal. – 1994. – L. 368. – P. 38-47.
32. Regulation (EEC) № 1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community // Official Journal. – 1968. – L. 257. – P. 2-12.
33. Directive 2008/94/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 on the protection of employees in the event of the insolvency of their employer (Codified version) // Official Journal of the European Union. – 2008. – L. 283. – P. 36-42.
34. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation // Official Journal. – 2000. – L. 303. – P. 16-22.
35. Directive 2011/98/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State // Official Journal of the European Union. – 2011. – L. 343. – P. 1-9.
36. Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment // Official Journal of the European Union. – 2009. – L. 155. – P. 17–29.
37. Bradshaw J.E. European Union Citizenship : The Long Road to Inclusion. A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Doctor of Laws (LLD) in the Faculty of Humanities / J.E. Bradshaw. – Manchester : The University of Manchester, 2012. – 294 p.
38. Francis G.J. Citizenship of the European Union – A Legal Analysis / G.J. Francis // European Law Journal. – 2007. – Vol. 13. – № 5. – P. 591-610.
39. Cygan A. Recent Developments in EU Citizenship and Fundamental Rights / A. Cygan // International Comparative Law Quarterly. – 2009. – Vol. 58. – № 4. – P. 1002-1012.
40. Muller J.-W. Constitutional patriotism / J.-W. Muller. – Princeton. : Princeton University Press, 2007. – 197 p.
41. Конвенция о применении Шенгенского соглашения от 14 июня 1985 г. между Правительствами государств экономического союза Бенилюкс, Федеративной Республики Германии и Французской Республики о постепенной отмене проверок на общих границах [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU90300.html.
42. Директива Ради 2004/114/ЄС про умови допуску громадян третіх країн з метою освіти, обміну учнями, неоплачуваної професійної підготовки або волонтерської діяльності від 13 грудня 2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_835.

43. Бальзамова Н.Л. Эволюция законодательства Европейского Союза о правовом положении граждан страны, не входящих в ЕС : автореф. дис. на соиск. науч. степ. канд. юрид. наук : спец. 12.00.10 «Международное право ; европейское право» / Н.Л. Бальзамова ; Московский государственный юридический университет имени О.Е. Кутафина. – М., 2012. – 31 с.

REFERENCES

1. Tkachenko E.V. “Legal status of the European Union citizen” / E.V. Tkachenko // *Yurist Ukraine*. – 2011. – № 1 (14). – P. 17-23.
2. Yakoviuk I.V. “Citizenship of the European Union : problems of definition” / I.V. Yakoviuk // *Derzhavne budivnictvo that misceve samovryaduvannya*. – 2005. – № 9. – P. 82-88.
3. Yakoviuk I.V. “Citizenship of the European Union : concept and correlation with national citizenship” / I.V. Yakoviuk // *Problemi zakonnosti*. – 2010. – № 107. – P. 13-22.
4. Yakymenko H.S. “The European Union, the legal nature of association” : abstract of a thesis for the degree of candidate of law sciences, major : 12.00.01 "Theory and History of State and Law ; History of Political and Legal Studies"/ H.S. Yakymenko. – Kharkiv, 2009. – 20 p.
5. Yankovskyi S.A. “Problems and Perspectives of harmonization of the laws of the Member States concerning the institution of citizenship” / S.A. Yankovskyi // *Yurist Ukraine*. – 2011. – № 4 (17). – P. 36-41.
6. Podaienko Y.L. “European citizenship : from the national to the cosmopolitan” / Y.L. Podaienko // *Politolohiya*. – 2010. – Vol. 122. – № 109. – P. 110-114.
7. “Treaty on European Union of February 7, 1992”. [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_029/print1406714364789520
8. Vasileva T.A. “Migration policy, citizenship and the status of foreigners in Western democracies : (comparative legal research)” thesis for the degree of Doctor of Law Sciences : 12.00.02 / T.A. Vasileva. – Moscow, 2010. – 469 p.
9. White Robin C.A. “Citizenship of the Union, Governance, and Equality” / Robin C.A. White // *Fordham International Law Journal Volume 29, Issue 4, 2005*. – P. 790-811.
10. “Charter of Fundamental Rights of the European Union of December 7, 2000” [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_524
11. Stasinopoulos P. EU Citizenship as a Battle of the Concepts : *Travailleur v Citoyen* / P. Stasinopoulos // *European Journal of Legal Studies*. – 2011. – Vol. 4, Iss. 2. – P. 74-103.
12. Jessurun d’Oliveira H.U. Court of Justice of the European Union Decision of 2 March 2010, Case C-315/08 Janko Rottman v. Freistaat Bayern Case Note 1 Decoupling Nationality and Union Citizenship? / H.U. Jessurun d’Oliveira // *European Constitutional Law Review*. – 2001. – № 7. – P. 138-160.
13. Kostaki G. “Institute of European citizenship : the evolution and content” / G. Kostaki // *Zakon i zhizn'*. – 2012. – № 2. – P. 7-11.
14. Closa C. “The concept of citizenship in the Treaty on European Union” / C. Closa // *Common Market Law Review*. – 1992. – № 29. – P. 1137-1169.
15. Keropyan A.A. “Citizenship of the European Union” / A.A. Keropyan // *Vestnik RUDN. Seriya : Yuridicheskie nauki*. – 2009. – № 1. – P. 79-85.
16. “Treaty establishing the European Community of March 25, 1957” [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_017

17. “European Convention on Nationality of November, 06 1997” // *Oficiyniy visnik Ukraine.* – 2010. – № 56. – Art. 2720.
18. *Naukovo-praktichniy komentare do Zakonu Ukraini "Pro gromadyanstvo Ukraini"* [A scientific-practical comment is to Law of Ukraine «On citizenship of Ukraine»] / V.D. Andriienko, S.P. Brytchenko, V.P. Subotenko, S.B. Chekhovych – Kyiv : "MP Lecya", 2002. – 251 p.
19. Surzhynskiy M.I. “Citizenship of Ukraine as a constitutional and legal institution” : abstract of thesis for the degree of candidate of law sciences : major 12.00.02 “Constitutional Law, Municipal Law” / M.I. Surzhynskiy. – Kyiv, 2009. – 20 p.
20. Vasilyeva T.A. “Migration policy, citizenship and the status of foreigners in Western democracies : comparative legal research” : abstract of thesis for the degree of doctor of law sciences : major 12.00.02 “Constitutional Law, Municipal Law” / T.A. Vasilyeva. – Moscow, 2010. – 51 p.
21. “Ustawa z dnia 12 grudnia 2013 r. o cudzoziemcach” [Electronic resource]. – Access mode : <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20130001650>
22. “Zákon o pobytu cizinců na území České republiky ze dne 30. listopadu 1999” [Electronic resource]. – Access mode : <http://zakony-online.cz/?s9&q9>
23. “Välismaalaste seadus, vastu võetud 09.12.2009” [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.riigiteataja.ee/akt/109122010009>
24. “Euroopa Liidu kodaniku seadus. Vastu võetud 17.05.2006” [Electronic resource]. – Access mode : <https://www.riigiteataja.ee/akt/ELKS>
25. Directive 2004/38/EC of the European Parliament and of the Council of 29 April 2004 on the right of citizens of the Union and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States amending Regulation (EEC) No 1612/68 and repealing Directives 64/221/EEC, 68/360/EEC, 72/194/EEC, 73/148/EEC, 75/34/EEC, 75/35/EEC, 90/364/EEC, 90/365/EEC and 93/96/EEC. // Official Journal of the European Union. – 30.4.2004. – L 158. – P. 77-123.
26. Regulation (EC) No 562/2006 of the European Parliament and of the Council of 15 March 2006 establishing a Community Code on the rules governing the movement of persons across borders (Schengen Borders Code) // Official Journal of the European Union. – 13.4.2006. – L 105. – P. 1-32.
27. Regulation (EC) No 810/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a Community Code on Visas(Visa Code) // Official Journal of the European Union. – 15.9.2009. – L 243. – P. 1-58.
28. Council Directive 2003/109/EC of 25 November 2003 concerning the status of third-country nationals who are long-term residents // Official Journal. – 23.01.2004. – L. 016. – P. 44-53.
29. Council Directive 2003/86/EC of 22 September 2003 on the right to family reunification // Official Journal. – 2003. – L. 251. – P. 12-18.
30. Council Directive 93/109/EC of 6 December 1993 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and stand as a candidate in elections to the European Parliament for citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals // Official Journal. – 1993. – L. 329. – P. 34-38.
31. Council Directive 94/80/EC of 19 December 1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals // Official Journal. – 1994. – L. 368. – P. 38-47.

32. Regulation (EEC) No 1612/68 of the Council of 15 October 1968 on freedom of movement for workers within the Community // Official Journal. – 1968. – L. 257. – P. 2-12.
33. Directive 2008/94/EC of the European Parliament and of the Council of 22 October 2008 on the protection of employees in the event of the insolvency of their employer (Codified version) // Official Journal of the European Union. – 28.10.2008. – L 283. – P. 36-42.
34. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation // Official Journal. – 02.12.2000. – L 303. – P. 16-22.
35. Directive 2011/98/EU of the European Parliament and of the Council of 13 December 2011 on a single application procedure for a single permit for third-country nationals to reside and work in the territory of a Member State and on a common set of rights for third-country workers legally residing in a Member State // Official Journal of the European Union. – 2011. – L. 343. – P. 1-9.
36. Council Directive 2009/50/EC of 25 May 2009 on the conditions of entry and residence of third-country nationals for the purposes of highly qualified employment // Official Journal of the European Union. – 2009. – L. 155. – P. 17-29.
37. Bradshaw J.E. “European Union Citizenship: The Long Road to Inclusion. A thesis submitted to the University of Manchester for the degree of Doctor of Laws (LLD) in the Faculty of Humanities” / J.E. Bradshaw. – 2012. – 294 p.
38. Francis G. Jacobs. “Citizenship of the European Union – A Legal Analysis” / Francis G. Jacobs // European Law Journal. – 2007. – Vol. 13, No. 5. – P. 591-610.
39. Cygan A. “Recent Developments in EU Citizenship and Fundamental Rights” / A. Cygan // International Comparative Law Quarterly. – 2009. – Vol. 58, № 4. – P. 1002-1012.
40. Muller J.-W. “Constitutional patriotism” / J.-W. Muller. – Princeton. : Princeton University Press. – 2007. – 197 p.
41. Convention implementing the Schengen Agreement of 14 June 1985 between the Governments of the States of the Benelux Economic Union, the Federal Republic of Germany and the French Republic on the gradual abolition of checks at their common borders [Electronic resource]. – Access mode : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/MU90300.html
42. Council Directive 2004/114/EC on the conditions of admission of thirdcountry nationals for the purposes of studies, pupil exchange, unremunerated training or voluntary service of 13.12.2004. [Electronic resource]. – Access mode : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_835
43. Balzamova N.L. “The evolution of EU legislation on the legal status of citizens of countries outside the EU” : abstract of a thesis for the degree of candidate of law sciences, major : 12.00.10 “International Law ; European Law” / N.L. Balzamova. – Moscow, 2012. – 31 p.